

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Т. В. Семейная психология: Учеб. пособие / Т. В. Андреева. – СПб.: Речь, 2004. – 244 с.
2. Гришина Н. В. Психология конфликта / Н. В. Гришина. – СПб.: Издательство «Питер», 2000. – 464с.: ил. – (Серия «Мастера психологи»).
3. Карелин А. Большая энциклопедия психологических тестов / А. Карелин. – Изд.: Эксмо, 2008. – 416 с.
4. Кравець В. П. Психологія сімейного життя. Навчальний посібник: у 2 кн. / В. П. Кравець. – Тернопіль, 1995. – Кн. 2. - 696с.
5. Психология семьи. Учебное пособие для факультетов психологии, социологии, экономики и журналистики / [под ред. Д. Я. Райгородского]. - Самара: Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2002. – 752 с. - (серия «Психология семейных отношений»).

Королюк Р.

Науковий керівник – доц. Пеньковська Н.М.

ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНО-РОЛЬОВОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДИХ СІМ'ЯХ

Актуальність дослідження. Процес формування, становлення та розвитку сучасної української сім'ї проходить у складних і суперечливих умовах, на фоні яких відбувається погіршення фізичного і психічного стану здоров'я людей, зростання міжособистісної ізоляції, агресивності, нездатності вирішувати проблеми і конфлікти, що виникають на їх життєвому шляху.

Уявлення сучасної молоді про подружні ролі недостатньо відображені у вітчизняній літературі, а відсутність у шлюбних партнерів знань про соціально-психологічні особливості статі служить однією з причин неблагополуччя подружніх стосунків і розпаду сімей. Тому ми вирішили простежити динаміку уявлень про сімейне життя і розподіл подружніх ролей у молодих сім'ях.

Аналіз наукових джерел. Проведений нами аналіз літературних джерел показує, що особливо бурхливою активністю у вивченні сім'ї і шлюбу відзначається період – середина 90-х років ХХ ст., для якого характерний інтерес до проблеми схожості-відмінності подружжя у плані особистісних особливостей, а також рольових і ціннісних орієнтацій (К.Г. Вітек, А.Н. Волкова, Т.В.Галкіна, А.К. Дмитренко, Д. Майерс, Д.В. Ольшанський, А.П. Ощепкова, Б.М. Петухов). Значна кількість робіт присвячена проблемі сімейних ролей у подружній взаємодії (Є.В. Антонюк, В.В. Матіна, Н.Н. Обозов, Н.Ф. Федотова). Увага фахівців звертається і на вивчення сім'ї на різних її стадіях життя (Ю.Є. Альошина, А.Н. Волкова, Т.А. Гурко, Т.М. Мішина) [1].

Метою нашого дослідження є визначення особливостей впливу рольових очікувань подружжя, як складової сімейно-рольової взаємодії, на характер сімейних стосунків шлюбних партнерів. Мета конкретизується в наступних **завданнях**:

На основі теоретичного аналізу виокремити основні психологічні фактори, що впливають на ступінь задоволеності шлюбом, виявити феномени і процеси, що виникають в процесі сімейного життя між подружжям.

Проаналізувати значення рольових очікувань членів подружжя в структурі міжособистісної взаємодії.

Підібрати необхідний методичний інструментарій та здійснити діагностичне дослідження подружніх рольових очікувань, особливостей міжособистісного сприйняття в молодих сімейних парах з різним рівнем задоволеності шлюбом, що зумовлюється особливостями сімейно-рольової поведінки.

Висвітлення проблеми. Термін «молода сім'я» має широке значення: він включає в себе «зовсім молоді шлюби» – від 0 до 4 років стажу і «молоді шлюби» від 5 до 9 років. Вік подружжя – 18-30 років. Багато дослідників виділяють як початковий період розвитку сім'ї перші рік-два спільного життя. На значущість і складність саме цього відрізка життєвого циклу сім'ї вказує вже той факт, що за цей час розпадається від однієї п'ятої до однієї третини всіх родин [1]. Водночас, більшість психологів, які досліджують сімейні взаємини, підкреслюють важливість початкового періоду розвитку сім'ї. Адже на цій стадії формується модель

майбутніх сімейних стосунків, здійснюється розподіл прав і обов'язків, утворення духовних зв'язків між партнерами. Протягом цього етапу змінюється інтенсивність почуттів партнерів, встановлюється просторова і психологічна дистанція між молодим подружжям і їх генетичними сім'ями [5].

Початковий період шлюбу характеризується сімейною адаптацією та інтеграцією. За визначенням І.В. Гребенникова, адаптація – це пристосування подружжя один до одного і до тих обставин, в яких знаходиться сім'я. Психологічна сутність взаємної адаптації полягає у взаємному уподібненні подружжя, узгодженні думок, почуттів і поведінки. При цьому адаптація охоплює всі сфери сімейного життя [2].

Адаптація подружжя здійснюється у двох основних видах співвідношень: рольових і міжособистісних. Базовим для рольових стосунків є уявлення про цілі подружнього союзу, в яких виражається мотивація подружжя. Не менше значення для стабільності шлюбу має й узгодженість так званих міжособистісних ролей – своєрідної фіксації положення людей в системі групових зв'язків. У нормально адаптованій сім'ї не тільки соціальні, а й міжособистісні ролі повинні бути: 1) узаконені членами сімейного союзу; 2) схвалені, підтримані і, такі що доповнюють різні ролі подружнього партнера.

Ґрунтуючись на фундаментальних положеннях розуміння особистості як активного суб'єкта діяльності і взаємин зі світом, рольові очікування розглядаються як прояв самосвідомості особистості, базовий психологічний механізм саморегуляції поведінки, а також як компонент соціальних цінностей і ціннісних орієнтацій особистості.

Проведений аналіз літературних джерел вказує, що проблемою рольових очікувань займалися багато як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Однак попри досить значний обсяг теоретичної та прикладної розробки даного питання, вона і досі викликає гострі дискусії. У літературі немає єдиної думки щодо комплексного підходу до діагностики сімейних взаємин молодій сім'ї, недостатньо розроблені шляхи попередження та подолання виникнення протиріч у сім'ї. Значної уваги потребує також теоретичне та експериментальне дослідження причин виникнення суперечливості у рольовому розподілі у молодій сім'ї, яка легко піддається впливу різноманітних зовнішніх і внутрішніх негативних чинників. Очевидна актуальність, недостатня розробленість та перспективність дослідження даної проблеми зумовили вибір теми наших наукових пошуків.

Для вивчення змістових та динамічних параметрів розподілу сімейних ролей нами було розроблено програму комплексного діагностичного дослідження, яка передбачає наступний діагностичний інструментарій:

Методика «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (автор – Волкова А.Н.): виявляє уявлення подружжя про значущість у сімейному житті тих чи інших ролей, а також про бажаний розподіл їх між чоловіком і дружиною.

Методика «Функціонально-рольова узгодженість» (Торохтій В.С.), являє собою диференційований інструментарій для вивчення функціонально-рольової узгодженості в сім'ї як складової частини її психологічного здоров'я.

Методика «Соціально-рольова адекватність» (Торохтій В.С.), в основі якої закладена ідея соціально-рольової адекватності поведінки членів сім'ї.

У дослідженні взяли участь 20 сімейних пар. Тривалість сімейного життя у парах охоплює період 18 до 35 років.

Зупинимось на аналізі одержаних діагностичних даних. За методикою «Рольові очікування і домагання у шлюбі» інтерпретація результатів здійснюється за шкалами: інтимно-сексуальна, особистісна ідентифікація зі шлюбним партнером, господарсько-побутова, батьківсько-виховна, соціальна активність, емоційно-психотерапевтична, зовнішня привабливість. Дані по цих шкалах обраховувались окремо для кожного члена подружжя і в подальшому порівнювалися.

Також ми визначили рольову адекватність та рівні рольових домагань і очікувань. Середні бали всіх досліджуваних відображено в таблиці 1, де ШСЦч і ШСЦж – показники за шкалами сімейних цінностей чоловіка і дружини відповідно, УСЦ – узгодженість сімейних цінностей подружжя.

Таблиця 1.

Узгодженість сімейних цінностей

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

СЦ	ІС	ОІ	ГП	БВ	СА	ЕТП	ЗП
ШСЦч	4	3	6	7	6	6	6
ШСЦж	3	7	6	6	7	7	8
УСЦ	1	4	0	1	1	1	2

Узгодженість сімейних цінностей характеризується різницею балів показників шкали сімейних цінностей чоловіка і дружини. Чим різниця менша, тим більша узгодженість уявлень подружжя про значущі сфери життєдіяльності сім'ї. Різниця до трьох балів не буде викликати проблемних взаємин, а більше трьох свідчить про досить високий ступінь конфліктності подружжя.

Визначення ступеня рольової адекватності подружньої пари міжособистісної взаємодії в сім'ї здійснюється на основі п'яти шкал. Для отримання загального результату ми подаємо дані у таблиці 2 (РАч – рольова адекватність чоловіка, РАд – рольова адекватність дружини; Дч і Дд – оцінки рольових домагань чоловіка і дружини відповідно; Оч і Од – оцінки рольових очікувань чоловіка та дружини відповідно).

Таблиця 2

Рольова адекватність подружжя

Сімейні цінності	Рольові установки		РАч	Рольові установки		РАд
	Дд	Оч	Дд-Оч	Дч	Од	Дч-Оч
Господарсько-побутова	6	6	0	6	7	1
Батьківсько-виховна	8	5	3	8	3	5
Соціальна активність	7	7	0	6	8	2
Емоційно-психотерапевтична	7	6	1	7	6	1
Зовнішня привабливість	9	6	3	7	8	1
			Сума7			Сума10

Аналізуючи ступінь узгодженості сімейних цінностей чоловіка і дружини, необхідно акцентувати увагу на тих, які мають найменший збіг, оскільки їх неузгодженість є однією з причин рольової невідповідності в подружній парі. Саме, неузгодженість очікувань і домагань шлюбних партнерів є конфліктогенним чинником, що дестабілізує міжособистісні стосунки в родині.

Для наших досліджуваних характерним є розходження в батьківсько-виховній сфері та зовнішній привабливості. Також ми можемо помітити, що рольова адекватність дружин нижча, ніж у чоловіків. Пояснити це можна тим, що очікування жінок, щодо подружнього життя, часто значно завищені, тому і показник адекватності нижчий між домаганнями чоловіків і власних прогнозів.

Отже, аналізуючи загальну специфіку очікувань молодих людей про значущості сімейних цінностей та розподілу ролей можна вивести загальну картину: для подружнього життя важливі особистісна ідентифікація, батьківські обов'язки і зовнішня привабливість (власна і свого партнера), відзначається прагнення реалізувати професійні інтереси і готовність вирішувати побутові проблеми сім'ї.

Ступінь рольової активності у різних сферах життєдіяльності теж виявляється неоднаковою. Відповідність рольових очікувань спостерігається в господарсько-побутовій сфері. Готовність дружини виконувати материнські обов'язки, вести домашнє господарство, стежити за своїм зовнішнім виглядом узгоджується з установками чоловіка мати привабливу, модно одягнену, що виконує обов'язки матері, господині дому. Найменша рольова активність спостерігається в установках на створення психотерапевтичної атмосфери в сім'ї, що не відповідає рольовим очікуванням дружини. Дружина стати фахівцем своєї справи, однак чоловік вважає, що реалізація професійної діяльності дружини можлива лише незначною мірою, тому він готовий взяти на себе основні обов'язки по забезпеченню сім'ї.

Наступна методика «Функціонально-рольова узгодженість» дає дані по трьох показниках: адекватність – наскільки точно зреагував респондент на опитувальник загалом і якою мірою його дані за основною шкалою можуть бути прийняті як достовірні. Для визначення рівня функціонально-рольової узгодженості обрані дві шкали – основна (шкала узгодженість) і додаткова (шкала люб'язності). Деякі питання цих шкал близькі за змістом, але в дещо інших варіаціях і відіграють роль уточнюючого механізму узгодженості в багатофункціональній діяльності членів сім'ї. Шкала «узгодженість» відображає суть і рівень розвитку соціально-психологічних механізмів у внутрішньо-сімейній діяльності (взаєморозуміння, взаємодопомоги, взаємодовіри). Шкала «люб'язність» відображає переважаючі тенденції, психологічні передумови внутрішньо-родинної узгодженості. Дані за цією методикою також подаємо в таблиці (див. таблиця 3):

Таблиця 3.

Аналітична таблиця методики

Шкала	Показники		Сума
Адекватність	3	3	
Узгодженість	8	10	18
Люб'язність	3	4	7

Шкала «Адекватності» – згідно таблиці рівнів, вказує на рівні «випадкових» відповідей, тобто дані не є достовірними на 100%. Шкала «Узгодженості» – показує високий рівень готовності досліджуваних до узгодження своїх дій з діями інших членів сім'ї. По шкалі «Люб'язність» – показники вказують на середній рівень потенційних можливостей випробуваних у розвитку функціонально-рольової узгодженості в сім'ї, а також ступінь їх тактовності і контактності з іншими членами сім'ї та турботи про їхній емоційний стан.

Також в даній методиці визначається коефіцієнт функціонально-рольової узгодженості за наступною формулою:

$$K_{фру} = 1/15n \cdot (ГС_{чс} + ПМС_{чс}),$$

де ГС_{чс} – показник сукупної готовності членів сім'ї до узгодження своїх дій; ПМС_{чс} – показник сукупних потенційних можливостей членів сім'ї до узгодження своїх дій; n – кількість досліджуваних членів сім'ї; 15 – емпіричний коефіцієнт.

Згідно наших показників цей коефіцієнт дорівнює 0,8, що відповідає високому рівню узгодженості дій членів сім'ї. Коефіцієнт функціонально-рольової узгодженості, відображаючи важливу сферу життєдіяльності сім'ї, інтегрується у головному її показнику – умовній одиниці психологічного здоров'я.

Додатково ми вирішили дослідити, як члени сімей аналізують психологічне здоров'я своєї сім'ї і порівняти з даними методики. З'ясувалося, що 83% опитуваних оцінюють рівень психологічного здоров'я як високий, 17% як середній і 1% – як низький.

Методика «Соціально-рольова адекватність» дозволяє дослідити: здатність членів родини самостійно діяти по досягненню найближчих і перспективних цілей, і у зв'язку з цим розумно розподіляти поточну роботу; ступінь дисциплінованості членів сім'ї у виконанні функціональних обов'язків; здатність сім'ї до ефективного контролю і корекції індивідуальних дій окремих членів сім'ї та пригнічення дезорганізуючих проявів з їх боку; вміння сім'ї синтезувати в стислі терміни виконання її членами певної діяльності; психофізіологічну і сенсомоторну сумісність членів сім'ї. Інакше кажучи, дана методика призначена для вивчення «верхньої» та «нижньої» меж соціально-рольової адекватності на індивідуальному і груповому рівнях.

Загальний показник по даній методиці – 0,6, що свідчить про низький рівень адекватності. Розрахунки загального коефіцієнта соціально-рольової адаптації необхідні переважно для відстеження тенденцій реалізації членами сім'ї рольових очікувань шляхом порівняння даних «зрізів» зміщених по часу. Змістовний аспект цього явища може бути виявлений при аналізі чергового «зрізу» для конкретного члена сім'ї, тобто після проведення нами корекційної програми.

Загалом це значущий показник психологічного здоров'я сім'ї, оскільки він істотно впливає на інші показники. Так, наприклад, від того, як члени сім'ї виконують свої соціальні ролі багато в чому залежить характер взаємин у родині, комфортність її життєдіяльності загалом.

На даному етапі дослідження ми не можемо з впевненістю прогнозувати його результати. Однак у будь-якому випадку вони допоможуть більш чітко окреслити особливості розуміння сімейно-рольової поведінки.

Висновки. Сім'я, шлюб, стосунки між подружжям – досить складні структури суспільства, адже кожен із подружжя має власні уявлення про мету шлюбного союзу, і про те, заради чого його уклали. У шлюбному союзі велике значення має збіг загальних уявлень про рольові очікування і домагання, розподіл сімейних ролей.

У даній статті було показана значущість та актуальність дослідження рольових очікувань та сімейних ролей, експериментально доведена ефективність розподілу та виконання подружжям певних ролей у конкретних життєвих сферах. Одержані дані дають підстави для висновків про те, що сімейна роль – це поведінка, яку очікують, і те, наскільки адекватною вона буде, визначатиме успіх у взаємодії між подружжям.

Перспективою подальших наукових пошуків вбачається розробка та реалізація програми корекції сімейно-рольової поведінки у молодих сім'ях. Після проведення корекційної роботи передбачається повторна діагностика, яка покаже ефективність корекційно-розвивальних впливів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алешина Ю.Е., Волович А.С. Проблемы усвоения ролей мужчины и женщины // Вопросы психологии. – 1991. – № 4. – С.74–82.
2. Алешина Ю.Е., Гозман Л.Я., Дубовская Е.М. Социально-психологические методы исследования супружеских отношений. – М., 1987.
3. Андреева Т.В. Психология современной семьи. Монография. – СПб.: Речь, 2005. – 436 с.
4. Коростыльова Л.А. Психология самореализации личности: брачно-семейные отношения. – СПб.: Питер, 2000.
5. Навайтис Г.А. Опыт психологического консультирования супружеских конфликтов // Психологический журнал. – 1983. – Т.4. – №3.
6. Обозов Н.Н., Обозова А.И. Диагностика супружеских затруднений // Психологический журнал. – 1982. –Т. 3. – №2.
7. Сысенко В.А. Устойчивость брака: проблемы, факторы и условия / В.А. Сысенко – М., 1981. – 210 с.
8. Эйдемиллер Э. Г. Методы семейной диагностики и психотерапии. – М.; СПб.: Фолиум, 1996.

Кулик М.

Науковий керівник – асист. Свідерська Г.М.

ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА РОБОТА ПСИХОЛОГА ЯК ЗАПОРУКА ВДАЛОГО ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ

Питання вибору професії є надзвичайно важливим та непростим. У суспільстві серед молоді існує велика проблема стосовно вибору професії. Адже основними у цьому важливому рішенні фігурують такі чинники, як престижність професії, рівень зарплати, імідж навчального закладу. Варто зауважити, що на вибір майбутньої професії школяра часто впливає думка та поради батьків. Таким чином, не звертається увага на індивідуально-психологічні особливості старшокласника, а саме особливості його темпераменту, характеру, здібностей, нахилів, талантів, уподобань, емоційно-вольових особливостей. Саме нехтування цією найважливішою складовою призводить до неправильного вибору професії, що веде за собою зниження самооцінки особистості, невпевненість у собі, невдалу кар'єру, неефективність праці, безробіття, психосоматичні захворювання [6].

Перш, ніж обирати професію, учень під керівництвом психолога повинен дослідити свої індивідуально-психологічні особливості. Лише вивчивши себе, свої психологічні якості,